

Ymweld â Safleoedd Hanesyddol Cymru ar hyd Ffordd Cymru

Canllaw defnyddiol ar gyfer cynllunio
teithiau i archwilio treftadaeth Cymru

Ble i ymweld...

Ffordd Cambria The Cambrian Way

- 1 Abaty Ystrad Fflur
- 2 Canolfan Safle Treftadaeth y Byd Blaenafon
- 3 Castell Caerffili
- 4 Castell Coch
- 5 Castell Rhaglan
- 6 Abaty Tyndyrn
- 7 Castell Cas-gwent

Ffordd yr Arfordir The Coastal Way

- 1 Castell Cricieth
- 2 Castell Harlech
- 3 Castell Cilgerran
- 4 Llys yr Esgob Tyddewi

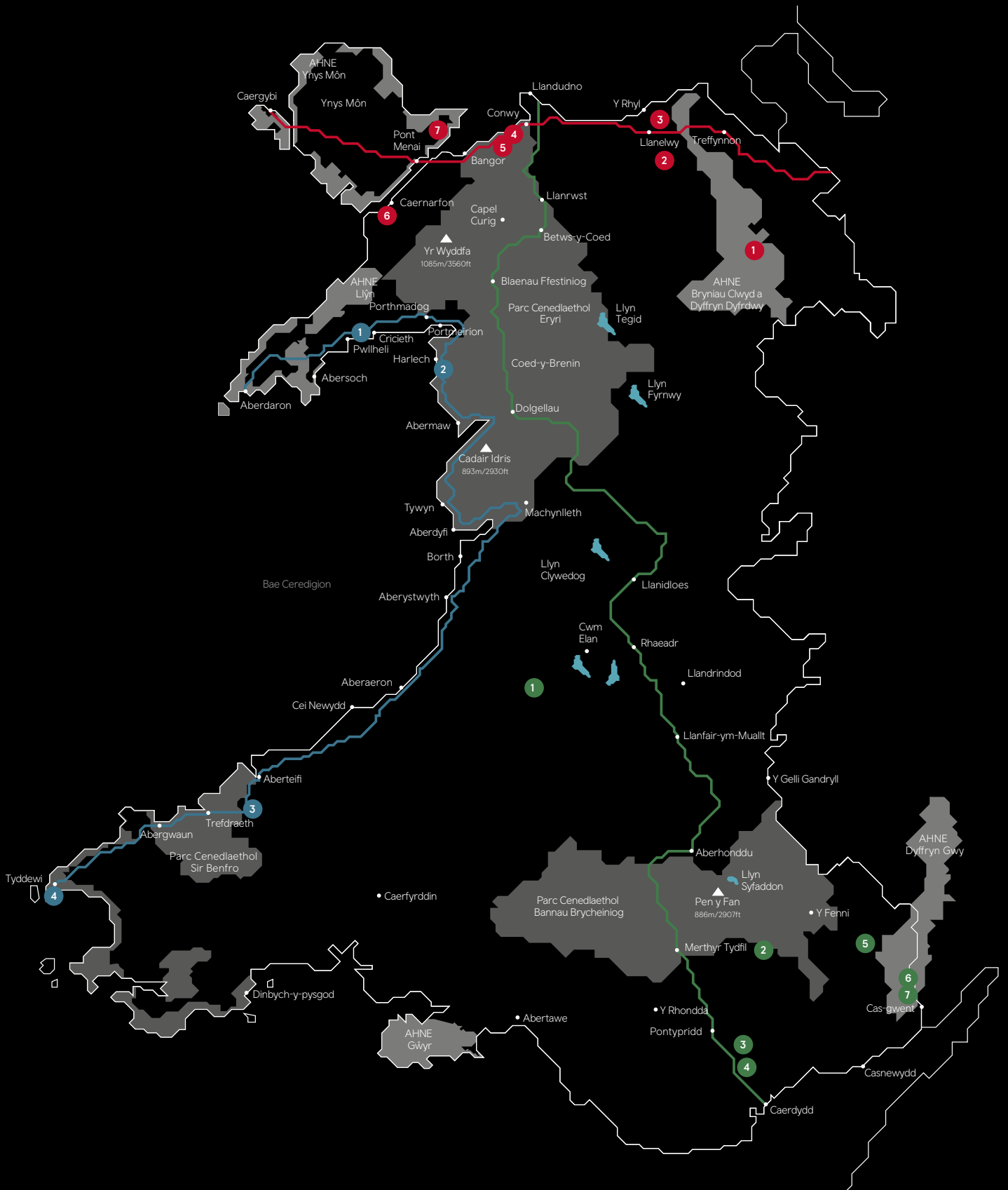
Ffordd y Gogledd The North Wales Way

- 1 Abaty Glyn y Groes
- 2 Castell Dinbych a Muriau'r Dref
- 3 Castell Rhuddlan
- 4 Castell Conwy
- 5 Plas Mawr
- 6 Castell Caernarfon
- 7 Castell Biwmares

Ewch i cadw.llyw.cymru am fwy o wybodaeth. I gael rhagor o wybodaeth am Ffordd Cymru, ewch i fforddcymru.com

Mae Ffordd Cymru yn deulu o dri llwybr cenedlaethol sy'n eich arwain ar hyd yr arfordir, drwy wlad o gestyll ac ar draws y berfeddwlad fynyddig. Fe'u croesir gan ddolenni a chysylltiadau fel y gallwch greu eich teithiau pwrpasol eich hun yng Nghymru.

Mae gennym yma yng Nghymru rai o'r cestyll gorau yn y byd, a rhai o'r harddaf hefyd. Mae gennym abatai, eglwysi a chapeli a rhai o'r henebion mwyaf atmosfferig y bu ymwelwyr yn chwilio amdanyn nhw ers miloedd o flynyddoedd. Mae gennym henebion sy'n ein hatgoffa o dreftadaeth falch Cymru fel un o'r gwledydd diwydiannol cyntaf yn y byd, yn ogystal â safleoedd sy'n adrodd hanes tywysogion Cymru yn yr Oesoedd Canol. Edrychw'n ymlaen at eich gweld yn fuan...

Ewch i dudalennau Diwydiant Teithio Cadw i drefnu eich ymweliad â'n tîm: cadw.llyw.cymru/ymwelð/lleoedd-i-ymwelð/y-diwydiant-teithio. Mae cyfraddau masnach gostyngol ar gael i holl aelodau ein Cynllun Gweithredwyr Teithiau Cadw. Cofrestrwch ar-lein yma: Cofrestru ar gyfer [Cynllun Gweithredwyr Teithiau Cadw](#).

Ffordd Cambria

Safleoedd Cadw i ymweld â nhw

Mae Ffordd Cambria yn naderddu ar hyd asgwrn cefn Cymru am 185 milltir/300km o Landudno yn y gogledd i Gaerdydd yn y de. Mae'n dolen nu ðrwy Barciau Cenedlaethol Eryri a Bannau Brycheiniog gyda mannau gwyrdd mawr Mynyddoedd Cambria yn y canol.

Abaty Ystrað Fflur

Saif abaty Ystrað Fflur neu Strata Florida — y Lladin am 'Fro'r Bloðau' — ar ðdolydd ffrwythlon wrth ymyl glannau afon Teifi oðdi ar 1201. Fe'i sefydlwyð gan fynachod Sistersaidð mentyll gwynion yn rhan o fudiad a aeth fel ymchwydd ledled gorllewin Ewrop yn yr Oesoedd Canol cynnar. Cyn hir, ðyma oedd yr eglwys enwocaf yng Nghymru ar ôl Tyðdewi — man pererindod a chanolfan ðiwylliant Cymru. Mae rhai o'r teils addurnedig anhygoel a fuasai'n gorchuddio lloriau'r eglwys yn y golwg o hyd yn ogystal â man gorffwys olaf cenedlaethau o ðywysogion canoloesol Cymru. Dywedir bod y bardd mawr, Dafydd ap Gwilym, wedi'i gladdu ðan goeden ywen yn y fynwent. Does ðim syndod i'r lle gael ei alw'n 'Abaty Westminster Cymru'.

Canolfan Treftadaeth y Byð Blaenafon

Mae tirwedd Blaenafon yn Safle Treftadaeth y Byð, ac mae'n rhan o fan geni'r Chwylðro Diwydiannol lle'r oedd glo'n cael ei gloddio a haearn yn cael ei ffurfio. Gallwch weld olion ði-rif yno o hyd sy'n eich galluogi i olrhain ðatblygiad y Chwylðro Diwydiannol. Mae Gwaith Haearn Blaenafon, gan gynnwys y tŷ cast, y tŵr balans, y siop fwyð a'r bythynnod gwreiddiol yn ðal i fod yno heddiw i chi eu harchwilio a phrofi bywyð yn yr 1800au.

Castell Caerffili

Yn 1268, adeiladodd ðe Clare y castell mwyaf yng Nghymru — a hwnnw'n ail yn unig i Windsor ym Mhryðain oll. Cyfunwyð muriau, tyrau a phorthðai enfawr ag amððiffynfeydd ðwr helaeth i orchuddio 30 erw i gyd. Pan fu farw Llywelyn, trawsnewidiwyð y gaer flaenaf hon yn gartref gwych a chanðdo barc hela a llyn gogleddol. Fe'i trosglwyddwyð i ðdwylo ffefryn creulon a barus Eðwarð II, Hugh Despenser, a ailwampiodd y neuadð fawr mewn modð addurnedig. Erbyn hynny, rhaid bod Caerffili yn ymðangos fel rhyw gastell chwedlonol yn arnofio mewn llyn hudol. Cryfhawyð yr effaith hon yn rhyfedð gan bowðwr gwn y Rhyfel Cartref a adawodð tŵr y ðe-ðdwyrain ar ongl ansicr. A ðweud y gwir, mae'n siŵr mai Tŵr Cam Cymru — sy'n gwyro mwy na thŵr Pisa hyd yn oed — yw nodwedð anwylaf y castell.

Castell Coch

Cwyd Castell Coch o goedwigoedd ffawydd hynafol Fforest Fawr fel gweledigaeth o stori ðylwyth teg. Mae'r tu mewn tra addurnedig a ðodrefn ðruðfawr Castell Coch yn ei wneud yn gampwaith disglair o Oes Fictoria. Bu Castell Coch yn ðegan i'r cefnog a'r pwerus ers ðros 700 mlynedd. Ar ôl gwario arian mawr arno, ni threuliodd Gilbert de Clare nac Ardalydd Bute lawer o amser yma. Mae'n ðal i fod yn weledigaeth wych o fyð canoloesol ðychmygus — ac mae'r cyhoedd yn aml yn ei ððewis fel eu hoff adeilad yng Nghymru.

Castell Rhaglan

I Syr William ap Thomas, neu'r 'marchog glas o Went', y mae'r ðiolch am Dŵr Mawr amffosog 1435 sy'n ðal i ðafllu ei gysgod ðros y gaer-balas nerthol hon. Ei fab, Syr William Herbert, Iarll Penfro, a greodd y porthdy gyða'i 'ryngðyllau' ymledol. Fe'i ðyluniwyd i greu argraff gymaint ag i frawychu. Er gwaethaf garsiwn o 800 o ððynion ac un o warchaeau hiraf y Rhyfel Cartref, cwmpodd i'r lluoedd seneddol ac fe'i ðinistriwyd yn fwriadol. Ymhlith y trysorau yn eu celc oedd ðarn o banel pren Tuduraid, a arððangosir yn falch bellach yn y ganolfan ymwelwyr ar ôl cael ei achub o sieð wartheg yn y 1950au.

Abaty Tynðryn

Fe'i sefydlwyd yn 1131 gan fynachod Sistersaid, oedd yn hapus i fodloni ar adeiladau pren ar y ðechrau. Codwyd eglwys seml o garreg a chlasau yn ðdiweddarach. Yn 1269 aethpwyd ati i adeiladu eglwys abadol newydd, gan greu un o gampweithiau pensaerniaeth Othig Pryðain. Mae'r ffrynt gorllewinol gwyh gyða'i ffenestr saith lansed, a bwâu esgynnol corff yr eglwys, yn ðal i syfrdanu rhywun. Roedd y mynachod mor ðdiolchgar i'w nodðwr pwerus, Roger Bigod, fel eu bod yn ðal i rannu elusen ar ei ran yn 1535. Ond erbyn hynny roedd Diwygiad y Brenin Harri VIII yn Lloegr wedi hen ðdechrau. Flwyðdyn yn ðdiweddarach yn unig, ðildiodd Tynðryn yn rownd gyntaf ðiððymiad y mynachlogydd — ac o ðipyn i beth ðechreuodd yr abaty mawr ðroi'n adfail.

Castell Cas-gwent

Nið oes un lle gwell ym Mhryðain i weld sut yr esblygodd cestyll yn raddol i ymðopi ag arfau mwyfwy ðinistriol — ac uchelgeisiau mawredðog eu perchenogion. Am fwy na chwe chanrif, bu Cas-gwent yn gartref i rai o ððynion cyfoethocaf a mwyaf pwerus yr Oesoedd Canol ac Oes y Tudurid. Dechreuwyd ar y gwaith adeiladu yn 1067 gan Iarll William fitz Osbern, cyfaill agos i Gwilym Goncwerwr, gan ei wneud yn un o'r cadarnleoedd Normanaid cyntaf yng Nghymru. Fesul un, gadawodd William Marshal (Iarll Penfro), Roger Bigod (Iarll Norfolk) a Charles Somerset (Iarll Caerwrangon) oll eu hól cyn i'r castell ðdirywio ar ôl y Rhyfel Cartref. Cerððwch ðrwy ðri beili i archwilio'r castell carreg hynaf yng Nghymru, a sylwch ar y ðrysau castell hynaf yn Ewrop syðð wedi para 800 mlynedd.

Ffordd yr Arfordir

Safleoedd Caðw i ymwelò â nhw

Mae Ffordd yr Arfordir yn rhedeg ar hyd y cyfan o Fae Ceredigion gyda'r môr glas ar y naill ochr a mynyddoedd mawr ar y llall. Mae'n daith 180 milltir/290km o Aberdaron i Dyddewi ac mae yna ðrefi harbwr a lleoedd hanesyddol godidog i'w ðarganfod.

Castell Cricieth

Mae'n coroni ei bentir creigiog ei hun rhwng ðau ðraeth, ac yn eðrych ðros nifer o olygfeydd rhyfeddol ar ðraws y ðref ac ar hyd cwmpas eang Bae Ceredigion. Does ðim rhyfedd i Turner gael ei ysgogi i'w baentio. Erbyn hynny roedd y castell yn aðfail pictiwrésg — wedi'i ðdinistrio gan un o ðywysogion mwyaf grymus Cymru'r Oesoedd Canol, Owain Glyndŵr. Serch hynny, ðoedd y gaer greigiog hon ððim yn ððigon i wrthsefyll ymosodiad gan Eðward I. Gwnaethpwyd ychydig welliannau gan frenin Lloegr ei hun pan osodwyd peiriant taflu cerrig ar y tŵr gogleddol er mwyn atal ymosodiadau o ðu'r Cymry. Roedd y castell yn ðal yn nwylo Lloegr yn 1404 pan losgwyd y tyrau'n goch gan Owain Glyndŵr. Heb garsiwn i'w ððiogelu, ðaeth y ðref yn un gyfan gwbl Gymreig unwaith eto.

Castell Harlech

Mae Castell Harlech fel coron ar ben craig serth sy'n eðrych ðros y twyni ymhell islaw gyda chopau garw Eryri yn codi y tu ôl iðdo — ðyma'r lleoliad mwyaf trawiadol ar gyfer unrhyw un o gestyll Eðward I yng ngogledd Cymru. Cwblhawyd Harlech, o'r ððaeaf i'r bylchfuriau, mewn saith mlynedd yn unig o ðan arweiniad y pensaer ðawnus, James o San Siôr. Mae ei ððyluniad 'muriau o fewn muriau' clasurol yn gwneud y mwyaf o amððiffynfeydd naturiol brawychus. Hyd yn oed pan gafodd ei ynysu'n llwyr gan wrthryfel Madog ap Llywelyn, ni ildiodd y castell — ðiolch i'r 'Ffordd o'r Môr'. Roedd y llwybr hwn o 108 o risiau a ððringai'r graig serth yn golygu bod modd bwydo a ðyfrio amððiffynwyr ðan warchae o long. Haws yw trechu Harlech erbyn hyn. Cewch gerðded ar hyd pompren 'arnofiol' anhygoel i mewn i'r castell gwych hwn yn ôl bwriad James y pensaer — am y tro cyntaf mewn 600 mlynedd.

Llys yr Esgob Tyddewi

Datganodd pab yn y 12fed ganrif fod ðwy ðaith i Dyddewi gyfwerth ag un i Rufain — gan droi'r cyntaf yn ganolfan i bererinion o bob rhan o'r byd gorllewinol. Heiðiodd pobl yn eu miloedd i weld cysegr Dewi Sant yn y gadeirlan newydd. Rhwng 1328 ac 1347, trodd Henry de Gower adeilad nad oedd yn weddus ond i 'weision ac anifeiliaid' yn balas eang. Yma yn y neuadd fawr y byddai'r Esgob Henry yn gweinyddu cyfiawnder, yn cynnal gwleddoedd ac yn croesawu pererinion o fri. Y Diwygiad oedd dechrau'r ðiwedd. A ðweud y gwir, mae'n ðdigon posibl fod William Barlow, Esgob Protestannaidd cyntaf Tyddewi, wedi tynnu'r plwm oddi ar y toeon ei hun er mwyn sbarðuno ðirywiad araf. Ond hyd yn oed yn aðfail, mae'r palas hwn yn lle syfrdanol wrth ymyl y gadeirlan ogoneddus.

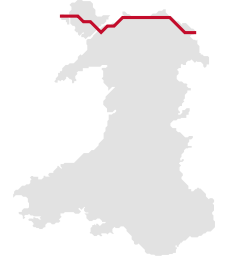
Castell Cilgerran

Safle Castell Cilgerran yw un o'r rhai mwyaf ysblennydd yng Nghymru. Daw ei ðdau ðwr crwn mawr i'r amlwg fry uwchben ceunant ðwfn afon Teifi a nant fyrlymus Plysgog. Mae'n siwr mai castell 'cylchfur' a godwyd yma gyntaf yn 1108 gan yr anturiwr o Norman, Gerald de Windsor. Dros y ganrif ððilynol a rhagor, newidiodd Castell Cilgerran ððwylu lawer o weithiau. Nið oedd gafael y Normaniaid ar y lle yn gadarn tan 1223, pan adeiladodd iarll nwyfus Penfro, William Marshal, 'gastell aððurnedig o forter a cherrig' ar ben y safle gwreiddiol. Er gwaethaf ymdrechion Llywelyn ap Gruffydd ac Owain Glyndwr i'w gipio, ni aeth Castell Cilgerran byth eto i ððwylor Cymry.

Ffordd y Gogledd

Safleoedd Cadw i ymweld â nhw

Mae Ffordd y Gogledd yn ðilyn hen lwybr am 75 milltir/120km ar hyd arfordir y gogledd i Ynys Môn. Y cestyll enfawr yma fydd yn ðal eich sylw: **Biwmares, Caernarfon, Harlech** a chaer furiog Conwy. Mae'r clwstwr hwn o gaerau mawreddog o'r 13eg ganrif yn ffurfio Safle Treftadaeth y Byð UNESCO ac ni ðdylid eu colli ar unrhyw ðaith i Gymru.

Abaty Glyn y Groes

Abaty cwbl Gymreig oedd Abaty Glyn y Groes o'r foment y cafodd ei sefydlu yn 1201 gan y Tywysog Madog ap Gruffyðd a 'mynachod gwynion' yr urðd Sistersaidð. Cyfeiria ei enw Lladin (Valle Crucis) at Golofn Eliseg gerllaw o'r nawfed ganrif, a godwyð er gogoniant Cymro o bennaeth. Mae'n un o'n habatai canoloesol mwyaf cadwedig a mwyaf atmosfferig hyd heddiw, er gwaethaf y niwed a ðdiodddefodd yn ystod rhyfeloedd y Brenin Eðward I a gwrthryfel Owain Glynðwr. Ac fe gredwch chi hynny wrth gael eich cipolwg cyntaf ar flaen gorllewinol mawreddog eglwys yr abaty. Mewn manau eraill ymhlith yr adfeilion rhamantaidd a beintiwýð gan Turner, mae'r cabiðlyð a'i gromen asennog.

Castell Dinbych

Drama yw swm a sylwedð Castell Dinbych. Croeswch y bont godi i mewn i'r porthðy tri thwr ac fe glywch y porthcwlis yn taranu i lawr, y cadwyni'n clecian a ðwnðwr ceffylau a milwyr yn gorymðeithio. Peidiwch â chael gormod o ofn. Synwryðdion a rhyfeddodau'r ðechnoleg fodern sy'n gyfrifol am hyn. Ond mae'n ffordð rymus i'n hatgoffa bod y gaer gadarn hon, sy'n goron ar y garreg frig greigiog uwchlaw Dyffryn Clwyð, wedi chwarae rhan bwysig yn y rhyfeloedd a fu'n gyfrwng i ffurfio Cymru. Meddiannwyð y castell yn 1282 gan Henry ðe Lacy. Trawsnewidiodð Eðward I y castell yn gyfan gwbl, gan adeiladu caer garreg enfawr gyða muriau tref helaeth ar ben cadarnle Dafyðð, a gosodwyð 'cyrchborth' ðyfeisgar yn ei le — ðrws cyfrinachol ðiogel — fel y gallai unrhyw amððiffynwyr sleifio allan mewn argyfwng.

Castell Rhuðlan

Hoffai'r Brenin Eðward i'w gestyll fod wedi'u lleoli ar yr arfordir rhag ofn y byðdai ei ymgrych ðdiðrugareðð i ðaro'r Cymry yn mynd i ðrafferthion. Byðdai modð o hyd i gyflenwadau gyrraedd o'r môr. Yn Rhuðlan, sy'n sawl milltir o'r môr, y bwriad yn hytrach oedd ðefnyðdio afon. Ond roedd yna broblem — ðoedd afon ðroellog Clwyð ððim yn hollol yn y lle iawn. Felly ðyma Eðward yn gorfodi cannoedd o gloððwyr ffosyðð i ððyfnhau a ðargyfeirio'i chwrs. Dros saith canrif yn ðdiwedðarach mae Rhuðlan yn ðal i edrych fel castell y bu'n werth symud afon ar ei gyfer. Dechreuwyð adeiladu'r castell yn 1277, a hwn oedd y cyntaf o'r cestyll consentrig chwyldroadol, neu'r cestyll 'muriau o fewn muriau', a gynlluniwyð gan y prif bensaer, James o San Siðr.

Castell Conwy

Gan sefyll yn ðal uwchben y ðref ers ðros 700 mlynedd, mae murfylchau a thyrau Castell Conwy yn ðal i fod yn ðrawiadol. Dringwch risiau troellog y Safle Treftadaeth y Byð hwn am olygfeyðð eang ac ysbennyðð o Eryri, aber afon Conwy ac arfordir gogleðð Cymru, yna ewch am ðro ar hyd muriau'r ðref sy'n ymestyn mewn cylch 0.8 milltir/1.3km, syðð bron yn ðdi-ðor, o amgylch calon ganoloesol Conwy.

Castell Caernarfon

Cyðnabyððir Castell Caernarfon ledled y byð fel un o adeiladau mwyaf yr Oesoedd Canol a adeiladwyð gan Eðward I ar lan afon Seiont. Ac, fel cestyll Conwy, Biwmares a Harlech, mae'n Safle Treftadaeth y Byð. Cymerodð y prosiect adeiladu anferthol hwn 47 mlynedd i'w gwblhau a chostiodð £25,000. Cynlluniwyð ei lenfuriau enfawr a'i Borth y Brenin brawychus i wrthsefyll ymosodiadau. Ond roedð y tyrau polygon, yr eryrod cerrig a'r cerrig amryliw yn cyfleu neges fwy cynnil.

Castell o freuddwyðion yw Castell Caernarfon. Chwedl a ðdaeth yn fyw. Ar ôl 700 mlynedd, mae'n ðal i gyffroir ðychymyg yn ei ffordð unigryw ei hun.

Castell Biwmares

Mae Biwmares ym Môn yn enwog am mai yma mae'r castell gorau erioed na chafodð ei adeiladu. Hwn oedð yr olaf o'r cadarnleoedd brenhinol a grëwyð gan Eðward I yng Nghymru – ac efallai ei gampwaith. Yn sgil ðiffyg arian a thrafferthion ar ðroed yn yr Alban, roedð y gwaith adeiladu wedi chwythu ei blwc erbyn yr 1320au. Ni adeiladwyð porthðy'r ðe na'r chwe thwr mawr yn yr adran fewnol i'r uchðer a fwriadwyð byth. Er hynny, mae'n hawlio ei le haeddiannol ar y llwyfan byð-eang yn rhan o Safle Treftadaeth y Byð Cestyll a Muriau Trefol Eðward I.

Mae'r castell hwn yn arbennig – a hynny oherwyðð maint ei uchelgais a hardðwch ei gyfrannedð. Hwyrach mai castell godidog o anghyflawn Biwmares yw cyflawniad mwyaf pensaer milwrol gorau'r oes.

Cysylltwch â ni yn Caðw i helpu i ðrefnu
eich taith i'n safleoedd godidog.

caðw.llyw.cymru
caðwcommercial@gov.wales
Ffôn: 03000257182